הקדמה

שנים ידעתי שצריך לכתוב ספר על סבא. דמות כל-כך מיוחדת ונדירה.

הרבה ניסו לפנינו, כתבו ואספו חומר, אך בפועל, המלאכה מעולם לא הושלמה.

כששאלתי איך ייתכן שעד היום אין עדיין שום ספר כזה? ענו לי שסבא היה טיפוס כל כך רב-גוני, שקשה היה לאסוף את כל התכונות שאפיינו אותו והתחומים שבהם עסק לתוך ספר אחד.

ואכן, כשהתחלנו את מלאכת ליקוט ואיסוף החומר, לא תיארנו לעצמנו עד כמה. עד כמה הדמות האגדית הזאת השפיעה על כל-כך הרבה! לא תיארנו לעצמנו עד כמה האדם-מלאך הזה הגיע לכל-כך הרבה יהודים. בוכרים ואשכנזים, עניים ועשירים, עמי-הארץ ותלמידי-חכמים, אנשי מעשה וחסידים, פשוטים ומורמים מעם.

פעם אחת, כשדיברתי על כך עם דודתי הגב' אמה גרייבר, היא אמרה:

"כל-כך הרבה פעמים התחלתי לכתוב, ואז עצרתי, כי הרגשתי שלא משנה איך אכתוב ואתאר אותו, אף פעם לא אדייק. חששתי שהכתיבה רק תגמד את מי שהוא היה באמת. שלא אצליח להעביר נכון את כל הסיפורים עליו".

דודתי צדקה. ככל שהתפתח מעגל איסוף וליקוט החומר, הבנו שכמות הסיפורים על סבא היא כמעט אין-סופית. בכל פעם בה חשבנו שהנה אנחנו מגיעים לסוף, פתאום שמענו עוד ועוד.

את הסיפורים שהגיעו אלינו לקראת מועד ההדפסה, כבר לא הספקנו להכניס, (ובהזדמנות זו נבקש ממי שבידיו עוד סיפורים הראויים להישמר, לכתוב ולשלוח אותם אלינו ובעז"ה ובל"נ במהדורה הבאה נשתדל להוסיפם). כל-כך הרבה מועדים תוכננו להוצאת הספר, אך הוא נדחה שוב ושוב, בעיקר בגלל שרצינו שהסיפורים יהיו מדויקים ככל האפשר. בררנו והעברנו לביקורות לכמה וכמה אנשים, וכל אחד תרם את חלקו והעיר-האיר את הסיפורים, עד כמה שניתן.

לא את כל הסיפורים יכולנו לאמת. מובן גם מאליו כי לא לכל הסיפורים יכולנו להגיע. רוב רובם נלקחו אלי קבר עם אנשי 'הדור ההוא'. תחושת החמצה קשה היא, לדעת שאילו רק הקדמנו את המלאכה לפחות בעשר שנים, כשזקנינו עוד היו בחיים ובדעה צלולה, הספר היה ללא ספק עב כרס יותר. עשיר, משקף ומדויק יותר.

אך למרות כל זאת, הנחישות גברה על הכול.

אמרתי לעצמי שלא ייתכן שילדיי לא ישמעו, יחוו וינשמו את הסיפורים שאני גדלתי עליהם.

מגיל ינקות אמא הייתה מספרת על מסירות הנפש האין-סופית ועל התרומה של סבא לכלל, על סיפורי עלילות שהצליח לחמוק מהם ועל גבורות ואמונה בלתי נתפסים בשכל. כל אלו עיצבו ובנו את מי שהנני.

*

כשהייתי יושבת אצל סבתא וסבא שלי, תמיד נהניתי לשתות בצמא את סיפורי העבר שלהם. כשסבתא הייתה מספרת, הרגשתי שאני נכנסת לתוך עולמה ומדמיינת איך וכיצד זה קרה.

היא סיפרה על המסירות, הנחישות, ה'ביטול', הענווה, החסד והעזרה לזולת; על הכנסת-האורחים ללא גבולות. על כך שלא היו יודעים בתור ילדים היכן הם יישנו הלילה, מרוב שהבית היה מלא פליטים.

הייתה מתארת את המזוודות-על-גבי-מזוודות שהיו מונחות על השלג שמול הכניסה לבית, ואז הבינו שהגיעו עוד אנשים.

כמה שכל מצווה הייתה אתגר של ממש. ההקפדה על כשרות ללא פשרות! תחילה היה צורך לכתת את הרגליים לשוחט ירא-שמים, שהקפיד להסתיר את 'מקצועו' ולא תמיד הסכים לשחוט לכל אחד, מחשש שייתפס על-ידי הק.ג.ב.. וכשכבר נשחטו העופות ונמצא כי אין חשש לטרפה, הגיע שלב הניקוי וההכשרה. למרוט את הנוצות, לנקות אותם מבפנים, להשרות, להמליח ואז לבשל בכמויות, וכל זה כשאין 'מקפיאים' להכין דברים מבעוד מועד. הכול היה חייב להיות טרי, הכול הוכן ובושל באותו היום.

ומסירות-הנפש בשמירת טהרת-המשפחה... החל מההתמודדות עם הבעל, להקפיד על ה'הרחקות' שלא תמיד היו מובנות. ואז לנסוע במשך שעות בדרך-לא-דרך, רכבות, מוניות, עם תינוקת בידיים, אחרי לידה, ובסופו של דבר להגיע לבית פרטי, ל'מקווה' שלא היה אלא בור חשוך, קר ומפחיד. לרדת למים בסולם מאולתר ולטבול! וכשלא היה מקווה זמין באזור (שלפעמים כלל מרחק של שעות

ארוכות), לא הייתה ברירה אחרת מלבד הנהר הגדול שליד העיר. חושך, קור ולפעמים קרח שצריך לשבור על-מנת להיכנס למים.

הייתה חוזרת ואומרת: "כמה קושי היה לשמור על כשרות! כמה קושי על טהרת המשפחה! ואילו היום הכול כל-כך קל... רק ללכת למכולת ולבחור השגחה! המקווה עומד נקי, מטופח, יפה, חם, נעים ומזמין. רק תבואי ותטבלי! רק תשמרי על קלה כבחמורה, כי זה לא קשה כי זה קל!!! לנו זה היה קשה, והיינו מוסרים את הנפש על זה!".

ואז הייתה מסיימת בגאווה: "יש לי ברוך ה' שישה ילדים וכולם כשרים וטהורים מבטן ומלידה!".

והיום, כשאני מסתכלת על עצמי, על אחיי ועל אחיותיי, במבט לאחור, אני מבינה כמה משמעות הייתה לכל הסיפורים האלו על חיינו. בכל מצב שנהיה, בכל סיטואציה, אף-על-פי שישנם פיתויים ולפעמים אפילו קשים, תמיד נזכור את סיפורי מסירות-הנפש על דקדוק והחמרה (כך שכל ניסיון שיבוא לידנו הוא קל יחסית).

זהו המניע והמקור לנחישות להצליח להוציא את הספר לאור.

למען כל הצאצאים של סבא, למען הדורות הבאים. שיכירו את השורשים שלהם. שיהיו בכל מקום ובכל מצב גאים ביהדותם, בשמירת המצוות, וייקחו על עצמם את המידות הכל-כך מיוחדות ונדירות שהיו לסבא.

*

לשמוע את הסיפורים הללו ממקור ראשון, ממי שהיה שם, פירושו להצטמרר ממש.

יצא לי בין הראיונות הראשונים להרים טלפון לר' **יעקב (יאני) קריצ'בסקי** ששייך עוד לדור ההוא וזכה להכיר את סבא.

כשהתקשרתי אליו והזדהיתי בתור הנינה של ר' רפאל חודיידטוב הוא מאוד התרגש לשמוע זאת וביקש להתקשר בעוד כמה דקות שוב.

חיכיתי כמה דקות וחזרתי אליו, אז הסביר מדוע ביקש שאמתין ואתקשר שוב. כולו היה נרגש ואמר לי: "כשמדברים על ר' רפאל, קודם כל צריכים לשטוף את הפה והידיים, להיטהר בכדי שנהיה ראויים לדבר על דמות כל-כך קדושה!".

ברגש חם סיפר ואמר שבעיני כל מי שהיה שם, סבא ר' רפאל היה הצדיק של הדור!

אדם שלא החסד רדף אותו אלא הוא רדף וחיפש היכן לעשות חסד.

"מי שלא היה שם, לעולם לא יבין את הרעב לאוכל, הרעב לעידוד ולמילה טובה, והחיוך, החיוך שנסך באנשים תקווה. מי שלא חווה על בשרו, לעולם לא יבין", אמר.

ר' יעקב תיאר באוזניי את השולחן המלא באנשים שהיה לו עוד לפני הכניסה לבית, איך היה מאכיל ומשקה את כל הרעבים והכול בסבר פנים יפות, תוך כדי עידוד ותמיכה.

"בספרי ילדים, כשרוצים לתאר אדם קדוש מציירים מעל ראשו 'הילה', כך היה אצל ר' רפאל, באופן טבעי. 'הילה' שהקרינה סביבו. כל אחד ראה שלפניו אדם בלתי רגיל". אמר, הדגיש וחיזק שחובה להוציא ספר שינציח אדם שכזה.

מוכרח שהזיכרונות שעוד ישנם יהפכו למילים כתובות ולו רק מפאת הכבוד והחובה כלפי סבא.

גם הרבי בעצמו ביקש מסבא, באחת ה'יחידויות', שיישב ויכתוב לו 'קורות חיים'. ואכן, סבא כתב. בצורה תמציתית ביותר הוא גולל את קורות חייו המופלאים, כשסופו של המכתב מוקדש – איך לא – לבקשת ברכה על הכלל.

*

סבא היה ללא ספק אדם לא רגיל. מי שלא זכה להכירו אישית או לחוות מעט מאותה דמות מופלאה, לא יוכל להאמין כי אכן היה וקרה כך וכך. סיפורים רבים, מהם סיפורי 'מופתים' מיוחדים שהיו מיועדים לספר, הושמטו על-ידנו וישארו לעד בחיק המשפחה בלבד, מכיוון שלדעת המבקרים, זר לא יאמין לזאת. וחבל.

בעזרת ה' יתברך, ובתודה גדולה לבורא עולם, ספר זה רואה אור במהדורה ראשונה. השתדלנו מאד לדייק בסיפורים. אף השמטנו סיפורים שפרטיהם לא הושלמו ובלבד שניצמד לאמת. אך למרות זאת, ידוע לנו שלכל סיפור ומאורע עשויים להיות יותר מנקודת מבט אחת. על כן נבקש מאיתכם הקוראים, אם מי מכם זכה להכיר את סבא ויש בידיו עוד מידע או אם מי מכם נכח בעת ההיא בחלק מהסיפורים ויכול להוסיף, להעיר ולהאיר – תבוא עליו הברכה.

רותי לבייב

אלול, חודש הרחמים והסליחות, ה'תשע"ה

סבא רפאל

- מאת מירי ניר -

במשך כל זמן עבודתי על הספר,

הרגשתי, נשמתי, אכלתי וישנתי 'סבא'.

פתאום מצאתי את עצמי מדברת בלקסיקון שלו. כל סיטואציה העלתה בי זיכרון/סיפור/אפיזודה בעלת רושם מחייו.

בכל פרק שסיימתי לערוך, הרגשתי שאני חיה, חווה, אוהבת, מעריכה ומעריצה עוד יותר את ה'אגדה' שלא הכרתי.

בכל פעולה פשוטה שביצעתי, אם זה בענייני הבית/הזוגיות/הילדים.. פתאום שאבתי כוחות. כי ליוותה אותי הדמות הזאת שכל כך לא המציאו לה הגדרה עדיין! התוססת, פעילה, שמחה, גאונית, יצירתית, חכמה, לבבית, אוהבת, עוצמתית, אנרגטית ובעיקר לא נחה לרגע! ולא משום שהיה עסוק ב'לעשות עוד כסף' ולרדוף אחרי העושר. לא משום שהיה שקוע בלימוד והשגות נשגבות. לא משום שהיה מתייגע בחיפוש הגשמה עצמית כלשהי..

אך כן ובעיקר משום שתחושת השליחות עטפה אותו בכל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו. משום שגאון יהודי זרם בעורקיו במלוא מובן המילה. משום שהיה טרוד בכל מאודו בענייני הזולת!

אדם נדיר שידע למצות את כל זמנו, כוחו, מוחו ומרצו לטובת האחר. אדם שייכלו התארים מלתארו. אדם שבערה בו נשמה יהודית. נשמה כללית. כפשוטו.

הספר הראשון בחיי, שכשהגעתי לפסקה האחרונה המתארת את לכתו מעל פני האדמה, בכיתי. פשוט בכיתי. על האובדן הגדול. על הפרידה מאיש יקר מאין כמוהו. על שלא זכיתי להכירו פנים אל פנים. על שזכיתי להיות שאר מבשרו. דמו.

תוכן עניינים

פרק ראשון - ילדות ונעורים

קרקס נודד ופיל צמא / לא שובב, גיבור! / תלמוד תורה בחברון / גישור, פישור וטוב לב / עונשו של המלקה האכזר / סיפורים בעיניים עצומות / בציפייה לנס / מות הסב האהוב / ממייסדי שכונת הבוכרים / ארץ ישראל נקנית בייסורים / ימים מופלאים בירושלים / זקֵן מסתורי על האונייה / חלון ההזדמנויות ננעל / החלטה קשה / החלום ושׂברו / הבית והעסק עולים בלהבות / צמיחתה של מנהיגות

פרק שני - בית נאמן

פגישה דחופה / שלהבת אש / הצבת תנאים לשידוך / התוכניות משתבשות / הקולחוז היהודי הראשון / עוד משפחות מצטרפות / התמימות וההתפקחות / בלוף אחד גדול / תופעה ללא אח ורֵע

פרק שלישי - הקולחוז החסידי

ביקורת באמצע ה'הקפות' / צדיק מצרה נחלץ / פרנסה בהרחבה / מעוף וראש עסקי / הגעת ר' שמחה גורודצקי ע"ה / המפגש עם ר' רפאל / הקולחוז הופך חסידי / ניסיון בריחה שכשל / פרנסה לעוד חמישים יהודים / ציתות מעבר לקיר / כולנו נוצא להורג / 'מי שֶׁבֵּרַך' לפני הלידה / קולחוז יהודי שלישי / תשובה תמימה ונועזת / התכוון באמת / רחבות כן, ראוותנות לא / פיצוי גם לאחד עשר הילדים / ירושלים הקטנה / מאסר ומארב לילי

פרק רביעי - רעב, מחלות והצלת נפשות

יללות קורעות לב / המלאך רפאל / שיעור בערבות הדדית / מצוות לא מוכרים / צימוקים, שקדים ועץ מישמש / הצוענים עושים צרות / סיורים מיוחדים בלילות

/ גם על חשבון הילדים / חלק מהנוף המשפחתי / מעגלים נסגרים עם פליטים מחוץ למסך הברזל / סמל החסד והרחמים / כמו אליהו הנביא / חיוך ראשון אחרי שנים / אלפים העריצו אותו / שליח נאמן מהשמים / כסף או וודקה לפקידים / הכינים הפסיקו לעקוץ / החזיר לנו את ניצוץ התקווה / הצלת נפשות רוחנית / האמת היחידה שהכרתי

פרק חמישי - עסקנות ציבורית ענפה

'פדיון שבויים' / לא התפעל מאֵיומים / מה חיפשו הקומוניסטים / גרמה לסגירת המקווה / שמחה ממתיקה דינים / הוכחה ניצחת / נוזף בשר התרבות / הדמעות הועילו / צעקות על השוטר / קשרים מסוכנים / מחיר כבד ומכאיב / הישג בלתי רגיל / חבורת מזכי הרבים / מעשה בטיסה שהוחמצה / נס בשחקים / תלמוד תורה או מועדון? / אימוץ חמישה יתומים / משפחה אחת גדולה / חמישים נערים בבית / נכדיו של הסבא המלשין / הגנב החזיר את הכסף / ניצל ברגע האחרון / מי הם ומה הם שווים / רובים שלופים / שלוחי מצווה / אהבה דו סטרית / 'לחיים' וברכה על פרי / ליהודי אסור להיות עצוב / איך עוזרים לילד הזה / סבא קוֹצר לנכד / יש אצלנו כמה משוגעים / כסף זה כלום / שבוע בשדה החיטה / מזכה הרבים בארבעת המינים / הלב של העץ / החולה הַבריאה / מונית עמוסה במזון / פנים מפוחמות ומאירות / דמים בדמים נגעו / עזרה בכתיבת מכתבים / חסד של אמת / ה'מלמד' והבת הקומוניסטית / שש שעות בקרח

פרק שישי - בְּטח בה' ועשֵׂה טוב

זה בסדר, אני מהדואר / הפתק המפליל / התושייה הצילה חיים / ביטחון בצד מעשים / לא הכיר בקשיים / ה'שמש' שלך תשקע / על מיטה בלי מזרון / בלי חשבונות אישיים / האוכל נגמר בליל הסדר / הזקן וכיכרות הלחם / ראה מה חסר, והשלים / דור העתיד של השוחטים / יהודי אינו צריך לפחד / לדעת על מה להתעקש / מסוגל להזיז קירות / 'תינוק' עטוף בסמיכה / הפחדת אזרחים תמימים / חוות דעת על לנין / הוא והמצווה דבר אחד / להיזהר במוצא הפה

פרק שביעי - התקשרותו לרבותינו נשיאינו

הרבי בעצמו יפתח / ישירות אל הרבי / פגישה במטוס / איפה ר' רפאל? / 'הנרות הללו' / לעצום את העיניים ולחשוב / הרבי חייך בלבביות / "אתה שלום" / עוסק בצורכי ציבור / עוסק בצורכי ציבור / לא ייוולדו לכם ילדים / היכן הוא משיח / יוסף יצחק, הבן של הרבי / משנה מקום משנה מזל / גידול ממאיר וחתונה / עקידת יוסף יצחק / ואלה שמותם

פרק שמיני - דור ישרים מבורך

המילה 'אהבה' אינה מספיקה / כשהלב פתוח / אליושה בִּמקום שם-טוב / אוכל כשר מהבית / בין עיקר לטפל / כתוּב שאתה רב גדול / זימון לשיחה, בשבת / מישהו שדומה לטולסטוי / ההברקה הצליחה / התינוק הוטס אל בריתו / "את ר' רפאל כולנו מכירים" / להעביר המורשת החסידית

פרק תשיעי - מסמרקנד לארץ הקודש

הציל את ספרי התורה / קריאה לעזרה מסיביר / כמה חיכה לך / האיגרת שהוסתרה / התנאי שהציב הגנרל / ארץ ישראל מעל הכול / בדרך למוסקבה, עוצרים ברוסטוב / הנוטל עצה מן הזקן / בכי קורע לב / צרחות על הפקידה / המשפחה מתפצלת / גם אני ז'ידובקה / דרמה בתחנת הרכבת / מה שאבא לימד אותנו / מעסקי יהלומים להצלת נפשות / הקמת 'ישיבת הבוכרים' / צעדים ראשונים בארץ / מצודתו הפרוסה של ר' רפאל / בחיפוש אחר חלקת הקבר / פועל להקמת בית הכנסת / המבנה הכי גדול / קובע עובדות בשטח / לא התעלם משום מעטפה / קרן החיסכון הסודית / העיקר שיבוא 'מושיח' / איך אפשר להגיד על יהודי... / מאות ספרי הלכה מתורגמים / אוהב ומאהיב תורה / 'תיקון חצות' בלילות / טעם של אליהו הנביא / עד הרגע האחרון

פרק עשירי - רחל אמנו

עדינוּת נפש ורוגע / עזר כנגדו / יחס עמוק של כבוד / יועצת ושותפה לסוד / דפיקות בדלת / ה' נתן וה' לקח / שורת פורשׂי כנפיים / את עלית על כולן

רחבות כן, ראוותנות לא

במשך כשלושה עשורים, החל מסוף שנות השלושים ועד תחילת שנות השבעים (של המאה שעברה), שימש שטח הקולחוז הראשון שהקים ר' רפאל בבאגי-שאמאל לשתי מטרות: בחלק מהשטח היה אזור המגורים האישיים של משפחת חודיידטוב, ובחלקו האחר שכן מפעל היין שניהל ר' רפאל.

הבית שבו התגורר ר' רפאל בשנות הארבעים היה בית גדול ורחב ידיים ובו כחמישה עשר (!) חדרים. למעשה, הבית הענק הזה נבנה עבורו על ידי חמיו ר' רחמים, עוד בשנת תרפ"ו (1926), כאשר הוקם במקום זה הקולחוז הראשון בסמרקנד. את השער לבית קנה ר' רפאל בהיותו חתן, קודם שהתחתן ואף בטרם היה לו בית... השער היה עשוי מעץ משובח, מיוחד במינו ומרהיב ביופיו, ור' רפאל קבע אותו בנקודה שוממת מסוימת. בשעתו לא הבינו הבריות את פשר מעשיו ותמהו: מה ההיגיון להציב שער באמצע שום-מקום, ללא תכלית ובלי כל שימוש?! אבל ר' רפאל לא התבלבל והכריז: במקום זה יעמוד בעזרת ה' ביתי! וכך היה.

בהמשך הקים בסמוך לביתו בתים נוספים והאזור כולו הפך מיושב.

גם בתקופות השיא שלו, מעולם לא חי ר' רפאל חיי עשירות ראוותניים ולא הכניס לביתו אביזרים מיותרים שכל מטרתם היא ניקור עיניים. ועל אף שמבחינה טכנית התאפשר לו להעניק לכל אחד מילדיו חדר פרטי, הוא נמנה מלעשות כן והלין שניים או שלושה ילדים באותו חדר. עם זאת ביתו היה מרוהט בצורה נאה ואסתטית. והוא גם דאג שיהיו בו די כיסאות כדי לארח אנשים רבים, ומספיק מיטות על מנת שאורחים רבים יוכלו ללון עליהן.

בשנות הארבעים נבנו מבנים נוספים באזור באגי-שאמאל שבהדרגה הפך חלק בלתי נפרד מהעיר סמרקנד. ככל ששטחה של סמרקנד גדל והעיר התפשטה לכיוונים נוספים, כך נחשב השטח בבאגי-שאמאל, שהיה סמוך לתחנת הרכבת, כמקום טוב יותר.

הקולחוז של ר' רפאל היה צמוד לרחוב הראשי, רחוב קארל מארקס מספר מאה ושמונה, והוא השתרע על פני כשבעים וחמישה דונמים. אורך השטח היה כמאתיים וחמישים מטרים ורוחבו היה כשלושים מטרים. מעברו השני של הכביש, מול השטח הגדול הזה, היו בנויים שני מבנים ציבוריים חשובים: מרכז רפואי גדול ולצידו בית ספר לחקלאות. מולם עמד בית אחד גדול – הבית שבנה ר' רחמים לחתנו ר' רפאל.

קודם פטירתו כתב ר' רחמים בצוואתו כי הוא מוריש את הבית הגדול לבתו היחידה רחל ולחתנו ר' רפאל, וכי הוא מעוניין שכל אחד מהנכדים יקבל חלק מהבית ויוכל להשתמש בו למגורים אישיים לכשיינשא בבוא העת.

התמימות וההתפכחות

לא פעם קורה שכאשר אדם פועל לאורך זמן במסגרת מסוימת, הוא מתחבר אליה גם ברמה הנפשית והופך להיות חלק ממנה.

זה מה שקרה לר' רפאל, כעבור שנים אחדות של פעילות בקולחוז. למשך תקופה מסוימת הוא נטה להאמין כי אולי בכל זאת יש אמת בקומוניזם. אחרי הכל, החיים במסגרת הקיבוצית בקולחוז היטיבו עם כל תושבי הקולחוז והעניקו להם שלווה נפשית וביטחון כלכלי, לכאורה.

ר' רפאל השתלב יפה במרכז המקומי להקמת קולחוזים, ובשלב מסוים אף התמנה על ידי השלטונות למנהל הרשמי של כל הקולחוזים בסמרקנד ובסביבותיה.

לא קלה היתה המלאכה. האוכלוסייה האוזבקית לא מיהרה להסתגל למציאות החדשה. האיכרים הפשוטים לא השלימו בקלות עם הרעיון שהם עומדים להפסיד את השדות והחלקות החקלאיות שלהם, על מזבח בשורת ה'אחווה' וה'שוויון' שנישאה בפי ראשי השלטון הקומוניסטי.

באותם ימים עסק ר' רפאל במלאכה קשה ביותר, הן מהצד הרעיוני, שכנוע איכרים אוזבקים להסכים להפוך את אדמותיהם הפרטיות לקולחוזים, והן מהצד הביצועי והטכני של הקמת הקולחוזים.

אולם לא יחלוף זמן רב ור' רפאל יתפכח מחזיון התעתועים המכונה קומוניזם. בהדרגה הבין שהשיטה הזו נועדה להצר את צעדיהם של פשוטי העם, לגזול מהעשירים את הונם ולהשאיר את 'הכסף הגדול' בידי השליטים. דווקא מעורבותו החזקה בפעילות להקמת קולחוזים, סייעה לו להיחשף לשקרים שהסתתרו מאחורי האידיאות הגדולות והמילים היפות.

בהקשר זה, הנה אפיזודה מעניינת:

גם לאחר שהקומוניסטים השתלטו על המדינה, עדיין נותרו בהם כיסי התנגדות עזים של הכוחות הבאסמאצ'ים, שנאבקו בקומוניסטים. אליהם חברו לא מעט כפריים, איכרים פשוטים ותמימים, שהספיקו להיכוות מפגיעת השלטון הקומוניסטי.

והנה ערב אחד, יצא ר' רפאל לסבב נסיעות בכפרים הסמוכים לסמרקנד, כדי למכור לאזרחים אגרות חוב של הממשלה הקומוניסטית. לפתע התנפלה עליו, ללא כל הודעה מוקדמת, קבוצת באסמאצ'ים ואיכרים מוסלמים. הללו הכו אותו מכות נמרצות, נטלו ממנו את סוסו והחרימו את אגרות החוב והכספים שהחזיק באמתחתו. ר' רפאל נמלט מפניהם כל עוד רוחו בו.

למחרת בבוקר סר ר' רפאל אל מטה משטרת סמרקנד כדי להתלונן על התקיפה החמורה שחווה ערב קודם לכן. אלא שכאשר שנכנס למשרדו של החוקר הראשי,

גילה לתדהמתו העצומה כי החוקר איננו אלא ראש כנופיית הבאסמאצ'ים שחבטו בו באכזריות כמה שעות קודם לכן!... הפורע הבאסמאצ'י היה עתה לבוש במדי שוטר קומוניסטי!.

ר' רפאל איבד לרגע את לשונו, אך מהר מאוד התעשת. הוא פנה אל החוקר והביע באוזניו את פליאתו העצומה: "הלוא במו עיניך ראית מה הבאסמאצ'ים עוללו לי אמש; מדוע אפוא שתקת?!". חוקר המשטרה הדו-פרצופי לא התבלבל ואפילו בלי למצמץ ענה לו, "ראיתי... ולא ראיתי".

סמל החסד והרחמים

בשנת תשל"א, זמן קצר לאחר שר' רפאל זכה לעלות ארצה, פרסם הסופר החרדי הנודע הרב דוד זריצקי ע"ה – שבעצמו נעזר רבות בר' רפאל בתקופת היותו פליט בסמרקנד – כתבה נרחבת על דמותו האצילה, תחת הכותרת "רבי רפאל מגיע לארץ". להלן הדברים (עם שינויי עריכה קלים ביותר) כפי שהתפרסמו בעיתון 'המודיע':

"מאות אנשים יאמרו לו בהערצה 'ברוך הבא'. רבי רפאל הוא סמל החסד והרחמים לאותם המאות שהציל מרעב, שאסף אותם גוועים ברעב בחוצות סמרקנד, בעת מלחמת העולם השנייה, הכניסם לביתו וכלכל אותם בלחם ובמים עד שהחיו את נפשם. אותם אנשים נמצאים כיום פזורים ברחבי תבל, רבים מהם נמצאים בישראל, וכשהגיעה השמועה כי יזכו לקבל את פניו, צהלו פניהם.

כי רבי רפאל, איש בוכרה, איש הקודש שקידש שם שמים ברבים יום-יום, אינו נמנה על גומלי החסדים כפי שאנחנו מתארים לעצמנו. הוא הגיע לשיא במצווה זו, שכן במשך שנים הפקיר את חייו ואת חיי משפחתו כדי להציל חיי אחרים, אנשים שלא הכירם מעולם ולא ידע מנין הם ומה מעשיהם. הוא סיכן את חייו, ישב במאסר והיה בסכנת הגליה ממושכת לסיביר, ובלבד שיעלה חיוך על פניהם של הסובלים, שירגיש את אנחת השובע מנפשם של הרעבים, שיראה ניצוץ כלשהו של אושר בעיני האומללים אשר איבדו את הכול, אפילו את חזותם האנושית.

וכך היה נוהג רבי רפאל שלנו בעירו סמרקנד בעת מלחמת העולם השנייה: היה יוצא לרחובה של עיר, והעיר היתה מלאה פליטים מכל רחבי רוסיה הענקית, והעיר היתה מלאה נפוחי רעב ששכבו ליד המדרכות, בכיכרות העיר ובחורשות. מהם שגוועו לאט לאט, מהם שהתפתלו בכאבים האיומים של גסיסה מחמת רעב, מהם שהחזיקו את ילדיהם הקטנים בחיקם והקטנים מצצו את האצבעות הגרמיות שנצטמקו מחמת רעב. והיה מתכופף עליהם, מסתכל בקלסתר פניהם, וכיון שהכיר שהפנים של יהודי הם, היה מרים אותו ומביאו על ידיו לביתו.

זה היה בית?!

זה היה בית נתיבות יהודי, זה היה שוק, או סתם קיבוץ גלויות. כל מי שהיה רעב, בא לחצר הזו ומצא תמיד משהו לאכול. והמדובר בזמן בו אנשים מכרו את נפשם עבור כיכר לחם, כאשר קצת מרק חם לא היה ניתן להשיג בשום כסף בעולם, בשעה שהנ.ק.ו.ו.ד. עקב אחרי כל אחד שראו אצלו מנת לחם גדולה יותר מכפי שניתנה על-ידי הרשויות. לרבי רפאל לא היה שום דבר משלו. הכול היה מופקר בשביל אחרים.

עכשיו הוא מגיע לישראל, ומאות האנשים מכל קצות הארץ – אלה שהוא עצמו הרימם במו ידיו והביאם לביתו, והם נשארו בחיים, או אלה ששמעו עליו ובאו מבלי שיקראו להם לביתו ואכלו ושתו במשך זמן מסוים, או קיבלו ממנו סכומים לא קטנים כדי להתחיל לעסוק במשהו ולהרוויח את לחמם – כל אלה לא שכחו את רבי רפאל ואת פעלו. כל אלה יבואו אליו, ינשקו את ידיו ויבקשו להודות לו על הצלת נפשם".

כמו אליהו הנביא

כחמש עשרה שנים קודם עלייתו של ר' רפאל חודיידטוב לארץ, פרסם הסופר הנ"ל מאמר אחר עליו. המאמר שראה אור בקיץ תשט"ז, אף הוא ב'המודיע', נטף געגועים והערצה לדמות הפלאית שפגש הסופר באוזבקיסטן והוא נשא את הכותרת "היכן ר' רפאל מסמרקנד?":

"'בא עולה אחד מסמרקנד' – ידיעה בפינת הטור האחרון בעיתון ערב.

אינני מכיר, ואולי לא אראה, אף פעם בימיי את פני העולה החדש מהעיר הקזחית, העיר שבימי מלחמת העולם השנייה אכסנה הרבה אלפים של יהודים שהוגלו אליה מכל קצווי פולין, ליטא, רוסיה, רומניה וארצות אחרות. הם חיו שם בתקווה, הקימו בתי כנסת וישיבות, ולמדו במחתרת. והם הקימו גם בית קברות – זה היה 'המפעל' הגדול ביותר של הגולים, מאות רבות מהם הקימוהו בגופם, והרי הוא נמצא בעיר זו עד עצם היום הזה.

זו לי הפעם הראשונה שאני משתוקק לראות את פני העולה מסמרקנד. לראות את פניו, ולו רק פעם אחת, ולשאול אותו רק שאלה קטנה: היכן הוא ר' רפאל?

הוא בוודאי מכיר אותו, כי מי לא הכיר את ר' רפאל? כעת ודאי ששערותיו כבר הלבינו, והוא נראה אולי כמו אליהו הנביא. אולם בשעה שאני ראיתי אותו, עדיין היו שערותיו שחורות כעורב. והוא לא היה ר' רפאל סתם, אלא סמל. ובתור סמל הוא נשאר חקוק בזיכרונם של כל אלה שנפגשו אי פעם עם האדם הנעלה הזה.

היכן הוא ר' רפאל, יליד בוכרה או סמרקנד, ששימש שנים רבות כיו"ר הנהלת הקולחוז הגדול בסמרקנד? האם הוא עדיין חי בתוך ביתו, או אולי הוגלה בגלל 'חטאיו' הרבים, כפי שנפוצה שמועה בשנת 1947, כאשר כולנו כבר היינו בצד השני של המתרס?...

מבחינת השלטונות הוא בוודאי היה 'נגוע במחלות' מכף רגלו ועד ראשו. שכן, לא היה בו אבר אחד שלא יהיו בו מאה אחוזים של יהדות. הוא היה כל-כולו מלא יהדות תוססת וערה, מלא אהבה והשתפכות הנפש. הוא היה מלא מצוות כרימון, ולא ידע מזה.

הוא היה כולו קודש לה'. כזה היה ר' רפאל.

ומשום כך הייתי שואל את העולה מסמרקנד: היכן הוא ר' רפאל שלנו? היכן הוא האיש הקדוש והטהור, יהודי בוכרי שלא מצאתי עד היום דוגמתו בכל העולם שעברתי בו?".

חיוך ראשון אחרי שנים

ומוסיף הרב זריצקי ומתאר:

"פתאום הוא הופיע אצלנו. היינו קומץ של בחורי ישיבה האוחזים בשארית כוחותינו בקרנות האמונה, השומרים על גחלתנו לבל תכבה, חס ושלום, הרעבים משום שאינם רוצים להיגעל במאכלי טריפה, הגוועים ברעב בגלל אי רצונם לעבוד בשבתות, הנרדפים על צוואר בגלל היותם שומרי אמונים, הנתונים במעקב משום שהקימו בית-כנסת וחיפשו עשירי למניין.

לא הרעב הציק לנו, לא הלחם היה חסר לנו. הייאוש הוא אשר אכל בנו, לא ראינו כל תקווה לצאת אי פעם ממקום זה, לקחת בידינו גמרא ולהיצמד אליה בכל נימי הנפש, להתפלל פעם בקול רם ולהרים את קולנו בבכי.

והנה הוא בא פתאום אלינו, אל בקתתנו העלייה. ואנו שכובים על גבי הקרקע, אכולי כינים וייאוש, מחכים שתיפתח הדלת וייכנס מי שייכנס ויגיד לנו: קומו, נבזים, לעבודת פרך. ואז היינו הולכים כדי למות כפרעושים. היינו הולכים, ואולי עוד היינו מספיקים להגיד 'שמע ישראל', ואולי גם זה לא.

וכאשר הדלת נפתחה, לא הסבנו את ראשינו. כל אחד היה תפוס במחשבותיו, או שהיה נתון כולו בערפל הייאוש.

קודם כל ראיתי את עיניו, אותן לא אשכח לעולם. את עיניו של ר' רפאל, היהודי הבוכרי.

פתאום נשפכו עלינו ארבעים סאה של מים חיים מתוך שתי העיניים הללו. הוא הביט עלינו ארוכות, מבלי להוציא הגה מפיו. הסתכל על כל אחד מאיתנו והבין מיד כי הייאוש מכסה את כל אחד מאיתנו. אולם הוא המשיך להסתכל, עיניו היו חייכניות והאהבה שהשתפכה מהן האירה את פניו. עטפה את כולו ולאט לאט עברה גם אלינו.

מי אתה? – נזרקה לעברו השאלה.

זו הייתה שאלה סתם, אינני זוכר מי שאל אותה. נימה של קפידא נשמעה בשאלה הזו. כלומר, עזוב אותנו, אין לנו צורך עוד במישהו.

הוא חייך. והחיוך כיסה את פניו, עטף את כל גופו ונדמה היה לי באותו רגע שרק לחיוך הזה חיכיתי במשך כל זמן גלותי. לרגע חשבתי שאולי ראיתיו כבר פעם בחלומי, או בימי נעוריי. כל אחד מאיתנו הסתובב כדי לראות את פניו. אני התיישבתי, כאילו רציתי לשפר את מבטי ולמשוך אליי עוד קמעא מן החיוך הזה.

וראה זה פלא: מבלי שהוא ידבר, התחלנו כולנו לחייך. היה זה אמנם חיוך אנמי, חיוור, שגווע מיד. אולם זה היה החיוך הראשון שנראה על פנינו מזה שלוש שנים.

שמי רפאל, השיב האיש בטון שלו – ואנו הכרנו מיד כי לפנינו יהודי בוכרי.

ביקשנוהו לשבת על הקרקע לידינו. החשד טרם פג מתוך לבנו: מי יודע אם אין זה מרגל? אולי קיימים גם מרגלים בעלי חיוך כזה ועיניים כאלו? אולי?

אולם בכל זאת ביקשנוהו לשבת. כל אחד מאיתנו הושיט לו את ידו הקמוצה, העייפה ומלאת הייאוש.

הוא התיישב, אמר לכל אחד 'שלום עליכם' והחליק בשתי ידיו את זקנו השחור. וכמו באגדות הפלאים, הופיעו על הרצפה פיתות, פירות ובקבוק שמן. הוא הוציא מפה קטנה מכיסו האחד, ומכיסו השני כוס כשרה לנטילת ידיים.

היכן המים? – שאל.

שתקנו, היינו המומים. ריבונו של עולם! גם פיתות לבנות יש כאן, וגם פירות.

מתוך שתיקה הראינו לו את דלי המים שעמד בפינה. הוא קם, לקח את כל אחד מאיתנו ורחץ את ידיו מהלכלוך שעליהן. אחר כך נטלנו כולנו את ידינו. הוא חיכה לשמוע את ברכתו של כל אחד מאיתנו וענה 'אמן'. אחר כך נטל גם הוא את ידיו, וחיכה עד שכולנו נענה 'אמן'".

אלפים העריצו אותו

וממשיך הרב זריצקי במאמרו ב'המודיע':

"ואכלנו! אני רוצה שתדעו אל נכון את פירוש המלה הזאת: א-כ-ל-נ-ו!!!

הוא עדיין לא דיבר כלום. כשראה שאכלנו הכול ועדיין לא שבענו, יצא החוצה וכעבור שעה קלה חזר ובידיו סל מלא פיתות, פירות ושמן.

המשכנו לאכול, והוא המשיך לשתוק, לחייך ולהסתכל בנו.

רק לאחר שהשתכרנו אין אונים מרוב אכילה, שאל אותנו את השאלה הראשונה: אתם בני ישיבה?

– כן.

– ולי יש חתן שהוא בן ישיבת קמניץ!

הוא הבחין בתמיהתנו, והצטחק. התורה ניתנה בסיני לכולם, לא רק לבני ישיבות ליטא, וגם לי יש חלק בה. היתה לי בת שהגיעה לפרקה, וברוך ה' יש לי כסף, ורציתי להכניס תורה לביתי.

ואז התחיל לדבר אלינו על חיים מלאי מסירות נפש. הוא סיפר לנו שאפשר לחיות חיי אושר ממש, למרות שברור לך שכעבור שעה אתה עלול לנסוע לעבודת כפייה. שאפשר לרקוד לפני הגרדום, אם רק עיניך נשואות השמימה. שאפשר לחיות חיים ארוכים בעולם שמימי, ולא להרגיש אי פעם כי תחת רגליך נמצאת אדמה ואתה דורך עליה. שאפשר, ואפשר, ואפשר - - -

הוא דיבר איתנו שיחה מוסרית ארוכה, שכה השתוקקנו לשומעה, ושכה לא ציפינו לשומעה מפיו של יהודי בוכרי.

הוא דיבר ארוכות בניגון של תפילה בוכרית. דיבורו היה חתוך, היה זה בליל של רוסית, עברית ויידיש. במשך השעתיים שהוא דיבר, הבנו כי לפנינו יושב אדם בעל שיעור קומה שמעטים כמותו, אדם שמלא וגדוש ביראת שמים יותר מאשר כולנו ביחד, אדם שכל חייו מסורים לזולת, ורק לזולת.

הוא עזב אותנו מבלי שנדע מאין נודע לו עלינו, ולמה הוא בא.

רק כעבור שבועות רבים נודע לנו כי הוא נודד על פני כל בוכרה, בונה מקוואות מכספו הפרטי, מסייע לנצרכים, אוסף את בני עדתו ומפיח בהם רוח חיים, מתפלל איתם, דורש לפניהם, בונה בתי כנסת, מדבר על לב נדכאים שהוא פוגש באקראי ברחוב, נותן להם כסף, משקם אותם ועוזב אותם מבלי שידעו מיהו.

אחר כך נודע לנו גם שבמשך כל שנות המלחמה ביתו פתוח יומם ולילה לכל רעב. ומכיוון שאז היו כולם רעבים, הוא מוציא ממש את כל כספו כדי להאכיל אנשים. אשתו וילדיו עמלים כל הימים בבישול ואפייה, כדי לתת לכל אחד צלחת מרק ופיתה.

הוא היה מתהלך ברחובות סמרקנד, מחפש אנשים שמראה פניהם העיד כי הם יהודים, מקים אותם מאשפתות ומביאם לביתו. ושם היה מאכיל ומשקה אותם, מלביש אותם ומחפש בשבילם עבודה. הוא גם היה מזיל מאות אלפי רובלים מכיסו, כדי לשחד פקידים ולרשום אותם במשרדי הרישום הממשלתיים, כדי שיקבלו את מנת הלחם היומית כמו כל אזרחי בוכרה.

הוא גם תמך ברבבות רובלים בישיבות המחתרת של חב"ד ובכל בני הישיבות.

אלפים העריצו אותו, רבבות לא הכירו את פניו אף שנהנו ממנו. והם זוכרים אותו עד היום, את ר' רפאל, היהודי הבוכרי.

חשקה נפשי מאוד לדעת היכן הוא נמצא כעת, ר' רפאל. אולי אפשר להעלותו ארצה? את כל כספי הייתי נותן לו, את כל החיוך שנשאר לי הייתי מוסר לו. ולא רק אני, אלא עוד מאות יהודים כמוני שנמצאים כעת בארץ היו נותנים לו את הכול.

אולי יודע העולה החדש מסמרקנד היכן נמצא כעת ר' רפאל?

כיצד אפשר לשלם לאדם שנתן לנו שוב את התקווה שכה ציפינו לה?".

'הנרות הללו'

בחנוכה תשל"ה, כיבד הרבי את ר' רפאל להדליק נרות חנוכה בסיום תפילת מנחה בבית המדרש (ה'זאל') הקטן, למעלה.

בין הנוכחים באותו המעמד היו נכדו של ר' רפאל, משה חיים כהן, והרב לוי גורליק שהיו אז בחורים צעירים. הרב גורליק כתב על כך:

"למרות שעברו כבר ארבעים שנה מהמאורע, עדיין עומד הוא לנגד עיני:

לידי עמד א' מהבחורים הקשישים (כיום שליח בטורונטו) ואחרי 'ברכו' (עדיין לא התחלנו להתפלל) אומר לי הבחור שהרבי מסתכל באופן מוזר על החלון (שבין שני החדרים).

אחרי תפלת ערבית, במקום שהרבי יצא נהייתה קצת מהומה, דהיינו, הרבי דיבר משהו עם הרב חודוקוב וכו', אבל מה שאני זוכר שמיד אחרי זה הרבי שאל את ר' רפאל אם הוא כבר הדליק נרות חנוכה בבית, והוא ענה שלא. הרבי ביקש ממנו אם איכפת לו להדליק נרות פה בבית כנסת אבל לא בתור הדלקה בבית הכנסת אלא הדלקה הפרטית שלו [במקום מה שהוא ידליק בבית]. והוא כמובן הסכים. ואז הביאו חנוכיה ושמו בה נרות, ור' רפאל עלה על השולחן ואמר את הברכות עם החיות וההתלהבות שלו והדליק את הנרות. בינתיים הרבי פתח את הדלת שלידו בכדי שאמא שלי העומדת בפרוזדור תוכל לראות את כל המחזה....

אחרי שהוא גמר להדליק, הרבי ביקש ממנו שיאמר/ינגן "הנרות הללו" בנוסח בוכרי, והוא אמר את כל ה'הנרות הללו' בבוכרית. עדיין מהדהד באזני איך שהוא אמר המילים "הנרות הללו". הרבי הסתכל עליו כל הזמן עם חיוך של שמחה ונחת. עבורנו זה היה מחזה שאי אפשר לשכוח... זה היה כמו לראות סרט של איך אמרו את ה'הנרות הללו' בארצות המצוקה במסירות נפש וכו'. אין לי את המילים להסביר את זה....

כשהוא גמר את ה'הנרות הללו', פתאום הרבי ביקש ממנו (כשהוא עדיין עומד על השולחן) שישיר את הניגון 'אתם שלום' הידוע. וכמובן שהוא ניגן את זה וכולם שרו אתו ביחד והרבי עשה הרבה עידוד עם הידיים, ועל השטענדער כדרכו בקודש.

היה זה מחזה נדיר וחד-פעמי ואשרי עין ראתה כל אלה.